

О. І. Лучик,
ПВНЗ «Буковинський університет», м. Чернівці

КОНЦЕПТ *DEUTSCH* В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ

У статті представлено результати вільного асоціативного експерименту, який дозволив виявити національно-культурну специфіку уявлень українців про німецьку мову, а також досліджено гендерні особливості концепту DEUTSCH.

Ключові слова: образ світу, вербальні асоціації, німецька мова, мовна картина світу, асоціативний експеримент.

В статті представлені результати вільного асоціативного експерименту, який дозволив виявити національно-культурну специфіку уявлень українців про німецьку мову, а також досліджено гендерні особливості концепту DEUTSCH.

Ключевые слова: образ мира, вербальные ассоциации, немецкий язык, языковая картина мира, ассоциативный эксперимент.

The results of free associative experiment which allowed to find out Ukrainians' national-cultural specific of presentations about German are presented in the article, and also the gender features of concept GERMAN are studied.

Key words: image of world, verbal associations, German, language world picture, associative experiment.

У сучасних лінгвістичних розвідках увага зосереджується на особливостях мовної свідомості того чи іншого ментального простору. Під мовною свідомістю розуміємо сукупність структур свідомості (образи, концепти), у формуванні яких були використані знання, які здатні до озвніщення мовними засобами (лексемами, словосполученнями, фразеологізмами, текстами, асоціативними полями тощо). Концепти свідомості однієї культури аналізуються в процесі зіставлення з концептами іншої культури. Так «національний менталітет проявляє себе, дає про себе знати лише у присутності іншого менталітету, тобто в міжкультурному спілкуванні» [3], в якому концепт «фрагментує» уявлення про світ, має складну структуру, виражену різними мовними засобами, та здатний асоціюватися з вербальними чи символічними феноменами.

У даній статті ми розглядаємо концепт *DEUTSCH* / німецька мова у мовній свідомості представників української культури. **Метою** розвідки є виявлення концептуальних ознак концепту *DEUTSCH* у українській мовній свідомості, які об'єктивуються за допомогою мовних репрезентантів. Варто зазначити, що «у структурі концепту відображуються ознаки, функціонально значимі для відповідної культури» [1, с. 10]. **Матеріалом дослідження** є результати вільного асоціативного експерименту, який був проведений в режимі Інтернет зі 100 респондентами (50 чоловіків і 50 жінок, які знають чи вивчають німецьку мову як іноземну). Респондентам було поставлено питання «Якою є німецька мова?» і було запропоновано зафіксувати німецькою мовою першу асоціацію, яка прийшла на думку.

Відзначимо, що формування й способи вираження асоціацій мотивуються належністю індивідуума до певного етнокультурного об'єднання та до людства в цілому [5, с. 165], до того ж «усе надбання думки [...] хоча й зумовлене зовнішнім світом, проте є витвором особистої творчості» [5, с. 195]. Тому й будь-який асоціативний процес має суб'єктивний характер, в основі якого лежить об'єктивна дійсність. Акцентуємо увагу і на універсальності асоціацій. Вони, як зазначає В. Телія, «завжди супроводжують процеси мислення, а у випадку вербального мислення вони мають мовно-розумову природу» [7, с. 95].

Асоціативний експеримент був застосований вперше у психології (Ф. Гальтон, К. Юнг, М. Вертгеймер, А. Лурія, А. Леонт'єв та інші) та спрямований на вияв асоціацій, які склалися в індивіда у його попередньому досвіді. Окрім того, «асоціативні експерименти виявляють особливості національної мовної свідомості народу – зв'язки слів у свідомості, їх смислової і ієрархічної підпорядкованості, яскравості тих або інших компонентів значення слова-стимулу, їх ціннісне навантаження в соціумі» [4, с. 42]. Розрізняють 3 види асоціативного експерименту (вільний, цілеспрямований та ланцюжковий), однак ми надаємо перевагу вільному асоціативному експерименту (далі – ВАЕ), який дає «живий» матеріал для побудови асоціативного поля та більш повне уявлення про концепт, не обмежуючись ні формальними, ні семантичними особливостями слова [2].

ВАЕ передбачає наступні етапи: 1) побудову асоціативного поля, під яким розуміємо «сукупність асоціатів на слово-стимул» [2] (на цьому етапі респондентам пропонується написати перше слово, яке спадає на думку, як реакцію на певний стимул); 2) статистику кількісних показників отриманих реакцій (після проведення експерименту спочатку підраховується загальна кількість реакцій на запропоноване слово-стимул, а потім виокремлюються ті, які збігаються); 3) когнітивна інтерпретація асоціатів (виділені на попередньому етапі реакції згруповуються за окремими когнітивними ознаками, «мінімальними структурними компонентами концепту, які відображають його певні риси» [6, с. 131]).

На запропоноване респондентам запитання «*Was für eine Sprache ist Deutsch?*» отримано 100 різних реакцій: *DEUTSCH* 100: *schwierige / schwere Sprache* (24), *sehr kompliziert, aber nicht die schwierigste Sprache* (15), *viele Schwierigkeiten (Kasus und Deklinationen)* (14), *Groß- und Kleinschreibung* (10), *Ч einfache Sprache* (5), *schwierige Grammatik* (4), *Ч viele Dialekte* (3), *klingt ziemlich grässlich* (3), *Ж die Antwort hängt von den Leuten ab (ihrer Muttersprache)* (3), *Ж nicht einfach zu lernen* (3), *Ч Ausnahmeregel* (2), *sehr interessant* (2), *Ж nein, mit Fleiß und Interesse lernst du es schnell* (2), *Ч nicht komplizierter als Japanisch, Arabisch* (2), *Ч keine leichte Sprache, aber Übung macht den Meister* (2), *Ч sehr reich* (1), *Ч sehr direkt* (1), *Ж hat einen sehr großen Wortschatz* (1), *Ж hat einen lernpsychologischen Grund* (1), *Ч fantastisch (wegen ihren vielfältigen Ausdrücke)* (1), *Ч schwer zu sprechen* (1).

Примітка: буквами Ч та Ж позначені ознаки, виділені тільки чоловіками чи тільки жінками.

Згідно отриманих даних проведемо когнітивну інтерпретацію результатів експерименту. Слова-асоціати при цьому виступають як мовні засоби вербалізації, озвніщення тих чи інших когнітивних шарів і окремих когнітивних ознак [4, с. 42]. Згідно експерименту виявлено 100 реакцій. Для всіх була підрахована частотність уживання. Найбільш вживані реакції стали ядерними, менш – периферійними в асоціативному полі концепту *DEUTSCH*. Так, до ядра відносяться прототипічні шари з найбільшою чуттєво-наочною конкретністю, первинні більш яскраві образи; а більш абстрактні ознаки складають периферію концепту. Периферійний статус тієї або іншої концептуальної ознаки зовсім не свідчить про її малозначність або маловажність в полі концепту, статус ознаки вказує на міру її віддаленості від ядра [1, с. 12].

До ядра концепту *DEUTSCH* відносимо: *schwierige / schwere Sprache; sehr kompliziert, aber nicht die schwierigste Sprache; viele Schwierigkeiten (Kasus und Deklinationen); Groß- und Kleinschreibung*. Близню периферію досліджуваного концепту представляють асоціати: *einfache Sprache, schwierige Grammatik, viele Dialekte, klingt ziemlich grässlich, die Antwort hängt von den Leuten ab (ihrer Muttersprache), nicht einfach zu lernen*. Інші реакції (з частотністю 1-2) складають дальню периферію: *Ausnahmeregeln; sehr interessant; mit Fleiß und Interesse lernst du es schnell; nicht komplizierter als Japanisch, Arabisch; keine leichte Sprache, aber Übung macht den Meister; sehr reich; sehr direkt; hat einen sehr großen Wortschatz; hat einen lernpsychologischen Grund; fantastisch (wegen ihren vielfältigen Ausdrücke); schwer zu sprechen*.

Гендерна специфіка концепту *DEUTSCH* виявляється у наступному.

Ч, 50 оціб: *schwierige Sprache* (14), *Groß- und Kleinschreibung* (5), *sehr kompliziert, aber nicht die schwierigste Sprache* (3), *einfache Sprache* (3), *viele Dialekte* (3), *Grammatik schwierig* (2), *nicht so schwer* (2), *nicht komplizierter als Japanisch, Arabisch* (2), *Ausnahmeregeln* (2), *klingt ziemlich grässlich* (2), *sehr interessant* (1), *sehr reich* (1), *sehr direkt* (1), *viele Schwierigkeiten (Kasus und Deklinationen)* (1), *die schrecklichen bestimmten Artikel* (2), *Nominativ + Genitiv + Dativ + Akkusativ = Kopfschmerz* (1), *die komische Geschlechter (das, die, der)* (1), *fantastisch (wegen ihren vielfältigen Ausdrücke)* (1), *am Anfang kompliziert* (1), *keine leichte Sprache, aber Übung macht den Meister* (1), *schwer zu sprechen* (1).

Ж, 50 оціб: *ziemlich kompliziert* (12), *schwere Sprache* (10), *das Schwere ist : der, die, das* (8), *groß oder klein mitten im Satz* (5), *nicht einfach zu lernen* (3), *die Antwort hängt von den Leuten ab (ihrer Muttersprache)* (3), *wirklich schwierig (Grammatik und auch Rechtschreibung)* (2), *nein, mit Fleiß und Interesse lernst du es schnell* (2), *hat einen sehr großen Wortschatz* (1), *nicht unbedingt schön klingt* (1), *große Probleme* (1), *hat einen lernpsychologischen Grund* (1), *sehr interessant* (1).

Спільними для чоловічого та жіночого сприйняття являються негативні асоціати (*schwierige / schwere Sprache, sehr kompliziert, viele Schwierigkeiten (Kasus und Deklinationen), Groß- und Kleinschreibung*), які є ядерними в асоціативному полі концепту *DEUTSCH*. Однак наявні і позитивні. У комунікативній свідомості жінки присутні такі ознаки німецької мови як наявність великого словникового запасу та навчально-психологічне підґрунтя (*einen sehr großen Wortschatz, einen lernpsychologischen Grund*). Окрім того, жінки вважають, що нелегко вивчати німецьку мову, однак при наполегливості та старанні можливо (*nicht einfach zu lernen; mit Fleiß und Interesse lernst du es schnell*). Для чоловіків німецька мова характеризується тим, що вона має багато діалектів та винятків (*viele Dialekte, Ausnahmeregeln*), багата та пряма (*reich, direkt*), до того ж «фантастична» через велику кількість виразів.

Згідно проведеного дослідження ми прийшли до **висновку**, що стереотипним для української мовної свідомості є наступний образ німецької мови: *важка, непроста при вивченні, складна при розмові та письмі, однак багата і цікава, при бажанні її можна вивчити*. Аналіз результатів показав, що німецька мова і в чоловічій, і в жіночій свідомостях сприймається з точки зору трудності мови як *складна та нелегка*; з точки зору важливості – *цікава*; із акустичного боку – *жахлива, не красива*; а також – *багата на «комічні» артикли (der, die, das)*. Розбіжності між чоловічим і жіночим сприйняттям німецької мови полягає у наступному: у чоловічій мовній свідомості це мова як *важка*, так і для певних індивідів *легка й цікава*, а жінки номінують її тільки *складною*, однак також *цікавою*, попри труднощі (граматику, написання слів) її можна легко вивчити, доклавши трохи зусиль. Характерним для чоловічої свідомості є наявність діалектів та винятків, а для жіночої – асоціювання концепту *DEUTSCH* з великим словниковим запасом. Перспективним у даному напрямі вважаємо аналіз вікових відмінностей в асоціюванні досліджуваного концепту та вияв гендерних особливостей у різних регіонах України.

Література:

1. Введение в когнитивную лингвистику : учебное пособие [Попова З. Д., Стернин И. А., Карасик В. И., Кретов А. А., Пименов Е. А., Пименова М. В.] / отв. ред. М. В. Пименова. – Кемерово : Комплекс «Графика», 2004. – 146 с.
2. Горошко Е. И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента : монография [Электронный ресурс] / Е. И. Горошко. – Харьков ; М., 2001. – Режим доступа : <http://www.textology.ru/article.aspx?ald=91>
3. Караулов Ю. Н. Показатели национального менталитета в ассоциативно-вербальной сети [Электронный ресурс] / Ю. Н. Караулов // Языковое сознание и образ мира. Сборник статей / отв. ред. Н. В. Уфимцева. – М. : ИЯ РАН, 2000. – Режим доступа : http://www.iling-ran.ru/library/psylingva/sborniki/Book2000/html_204/4-1.html
4. Попова З. Д. Язык и национальное сознание / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Изд. 3., перераб. и доп. – Воронеж : Истоки, 2007. – 61 с.
5. Потебня А. А. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 614 с.
6. Рудакова А. В. Объективация концепта «быт» в лексико-фразеологической системе русского языка : дисс. ... канд. филол. наук : 10. 02. 01 / Рудакова Александра Владимировна. – Воронеж, 2003. – 213 с.
7. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.